

PRIKAZ KNJIGE

Album hrvatske ćirilice u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

IVAN KOSIĆ

Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015, 396 str.

Pregled rukopisa, pisama i tiskopisa, otisnutih i komentiranih u *Albumu hrvatske ćirilice* Ivana Kosića, upoznaje čitatelja s dijelom ćirilčnih zapisa sačuvanih u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu. U maniri obiteljskih albuma u kojima su zahvaćeni trenuci iz djetinjstva, s minulih rođendana ili putovanja, *Album hrvatske ćirilice* prati povijest ćirilčne pismenosti od 11. do 19. st. na prostorima današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine te Boke Kotorske u Crnoj Gori. Uz glagoljicu i latinicu, autor pokazuje na brojnim primjerima relevantnost ćirilice za te krajeve i raširenost njezine upotrebe, uz visokorezolutne fotografije starih zapisa na kojima dolaze do izražaja grafijske specifičnosti i varijacije u oblicima ćirilčnih slova. Time se omogućuje čitateljima da, oslanjajući se na transliterirane verzije na latinici, prate razvoj ćirilčnoga pisma od mjesta do mjesta na kojem je upotrebljavano kao i iz stoljeća u stoljeće i s obzirom na različite namjene.

Ćirilčni zapisi NSK-a, uvršteni u korpus hrvatske ćirilice, pristižu u Knjižnicu tijekom 19. stoljeća, a dijelom Zbirke rukopisa i starih knjiga (tada odjela Kraljevske sveučilišne knjižnice) postaju njezinim osnutkom 1894. godine. U Knjižnicu su noviji hrvatskoćirilčni rukopisi zaprimljeni u ostavštinama Dimitrija Demetra i Vatroslava Jagića, a kodeksi iz osobne zbirke Ljudevita Gaja i Knjižnice Narodnoga muzeja 1875. godine. Iz osobne zbirke Ljudevita Gaja dolazi i većina tiskanih knjiga, dok ćirilčna pisma, pisana između 1711. i 1783., iz zbirke Vatroslava Jagića.

Fond Zbirke danas prepoznaje tekstove pisane hrvatskom ćirilicom kao potkategoriju starih hrvatskih knjiga (zajedno s glagoljičnim, knjigama iz Dubrovnika, Dalmacije, Hrvatskoga primorja i Istre, kajkavskim knjigama, knjigama iz Slavonije, Like i BiH...). Autor napominje da je rad na knjizi iziskivao detaljnije organiziranje ćirilične građe u potkategorije, pri čemu je prepoznao tri njezine osnovne cjeline; a) rukopise, b) pisma (isprave) i c) tiskopise, što je i središnja podjela praćena u opisu ćiriličnih tekstova u knjizi. Album jasno pokazuje općeprihvaćenost i polifunkcionalnost ćiriličnoga pisma obuhvaćajući žanrovski diferencirane tekstove; rječnike, obredne i religijske tekstove, katekizme, ali i početnice, ljekaruše i službenu korespondenciju među vladarima i institucijama.

Album je otvoren prikazom povijesti i upotrebe hrvatske ćirilice s osvrtom na njezin naziv, paleografska, grafijska i pravopisna obilježja, kao i na njezinu pojavnost i raširenost. U hrvatskoćiriličnu baštinu, dokumentiranu na stranicama Albuma, autor uvrštava bosansku, srednjodalmatinsku i dubrovačku inačicu ćiriličnoga pisma, upotrebljavane u BiH, Dalmaciji, Dubrovačkoj Republici, Boki Kotorskoj i Slavoniji. Korijene hrvatske ćirilice, koja je od 15. st. miniskulna, nalazi u srednjovjekovnome ćiriličnom brzopisu i poluustavu, a njezine najilustrativnije primjere u srednjoj Dalmaciji i tiskanim djelima Matije Divkovića (Nauk karstianski) u 17. st.

U obilježja hrvatske ćirilice svrstavaju se “rani nestanak znakova preuzetih iz grčkoga pisma i crkvenoslavenske ćirilice, koji nemaju uporišta u glasovnom sustavu hrvatskih govora” (22. str.) (nazalnih znakova *ę* i *ę* te jora (ѣ), dok se jer (ѣ) zadržava do 17. st.), neotacija vokala kao i izostanak zasebnih znakova za sljedove *ja* i *je* (u palatalnoj poziciji *ja* se iskazuje jatom (ѣ), a *ju* s *ю* do 18. st.). Osobinama su pripisanim hrvatskoj ćirilici i upotreba grafema *đerv* (kojim se bilježe glasovi *ć*, *d* i palatalizirane inačice *l* (lj) i *n* (nj)), uglato *v* (□), odvojeno pisanje *k* (cc), pojednostavnjeno pisanje slova *č* (v), *ž* (#) i *r* (b) te tronoga slovo *t* (m).

U svjetlu suvremenih rasprava o ćiriličnome pismu, Album stječe ambivalentnu ulogu koja ostaje za promišljanje u kritičkim analizama i razmatranjima upotrebe i recepcije ćirilice od 11. st. do danas. Njime se podiže svijest o ćirilici kao dijeljenome nasljeđu (južno)slavenskih naroda kojim su pisani neki od najvažnijih spomenika i tekstova hrvatske kulture (Dubrovački molitvenik, Poljički statut) te potiče zajednička skrb o sačuvanim tragovima i ostvarajima ćirilične pismenosti u Hrvatskoj, BiH i Crnoj Gori, čime se vraća u

svijest šire stručne i zainteresirane javnosti kao integralni i nezanemarivi dio povijesti tih prostora. Ipak, zamjetno je da ćirilčna građa odabrana i opisana prema etničkome i nacionalnom ključu, što autor navodi kao karakteristiku ćirilice razlikujući bjelorusku, crnogorsku, hrvatsku, moldavsku, rumunjsku, rusku, srpsku i ukrajinsku inačicu, prilagođenu fonološkim i fonetskim zahtjevima tih jezika. Te prilagodbe fonološkim i fonetskim strukturama iziskivalo je i latinično pismo, iako proučavanja latinice nisu toliko obremenjena etničkim i nacionalnim, ne do te mjere da etnički i nacionalni kriterij usmjere suštinu njezina opisa, posebice u svjetlu toga da se etnicitet i nacija oblikuju tek u 18. st., ostajući marginalni u kronologiji koja seže od 11. do 19. st. Naknadna čitanja ćirilice koja podvode neku građu pisanu ćirilicom ili neke inačice ćirilčnoga pisma u etnicizirane korpuse, propuštaju uvidjeti da su fonološke i fonetske specifičnosti povijesnih dijalekata i govora koji su njome bilježeni kao i područno raširene navike i uzusi, suštinski utjecale na dokumentirane varijacije. Posljedica je inzistiranja na etničkome i nacionalnom razgraničavanju ćirilčne baštine izostanak svijesti o tome da su se ćirilicom služili i Bošnjaci i da su neki spomenici pridani jednoznačno hrvatskoj ćirilici i dio bošnjačkoga nasljeđa (npr. bosanski stećci), ako se nešto što je zajedničko već komada i dijeli Srbima, Hrvatima i Crnogorcima.

Sam autor napominje da je pismo kojim se bavi stjecalo niz naziva tijekom povijesti (harvacko pismo, hrvatsko-bosanska ćirilica, bosanska azbukva, bosanska ćirilica, bosansko-dalmatinska ćirilica, bosanica, bosančica, zapadna ćirilica, humčica) te da naziv hrvatska ćirilica odnedavna dominira literaturom. Ćirilica na povijesnim spomenicima nije standardizirana u današnjem smislu (jer je i standardizacija razmjerno mlad projekt koji prati stvaranje etniciteta i nacije) da bi se i strogo razgraničila i predala u nerijetko isključive ruke suvremenih standardnih jezika; srpskoga, hrvatskog, crnogorskog ili bosanskog. Njezine su varijacije odraz lokalnoga i područnoga konteksta upotrebe; štokavsko-jekavskoga govora Dubrovnika u Dubrovačkome molitveniku ili ikavice dalmatinskoprimorske čakavštine u Šimićevoj ljekaruši te njima prilagođenih pisama.

Vrste poznatih tekstova na hrvatskoj ćirilici Album prati kronološki od natpisanoga gradiva (npr. nadgrobnih natpisa i natpisa na srednjovjekovnom novcu ili predmetima u svakodnevnoj upotrebi i stećaka), liturgijskih prijevodnih djela (Miroslavova evanđelistara, bosansko-humskih kodeksa), diplomatskih povelja i statuta (Povaljske listine, Povelju Kulina-bana, prijepi-

sa Poljičkoga statuta iz 1440.), župnih matica, poslovne i osobne korespondencije do prve hrvatske tiskane ćirilčne knjige (Dubrovačkoga molitvenika iz 1512.) i franjevačkih književnih djela. U tome kontekstu donosi i hrvatskoćirilčni sadržaj Zbirke rukopisa i starih knjiga u NSK-u.

Iako su rukopisi temeljito obrađeni (s naznakom vremena i mjesta nastanka, broja listova, važnije literature i načina prispijeća u NSK te popratnim zabilježkama o tekstu), rukopisi pisani hrvatskom ćirilicom integralnim su dijelom općega ćirilčnoga korpusa i Album ih po prvi put izdvaja razvrstavajući tekstove uvrštene u korpus hrvatskoćirilčnih rukopisa po namjeni; u grbovnike, rječnike, tekstove iz narodne medicine, molitvenike, notarske spise, bilježnice gospodarske tematike, računske zapise, popise službenih misa, književna djela, pravne spise i zbornike. Pisma na hrvatskoj ćirilici iz 18. st. upućivana su knezu Aleksandru Despotoviću i drugim uglednicima. U tiskopise je ubrojeno 16 naslova, odnosno 25 izdanja hrvatskoćirilčnih knjiga iz 16., 17. i 18. st., kronološki razvrstane na početnice, katekizme, legende o Mariji, Sveto pismo te teološku i čudorednoupoučnu prozu.

Na samome kraju Albuma nalazi se završni komentar u kojem se autor osvrće na problem "krivoga pridijevanja pojedinih hrvatskoćirilčnih spomenika drugim južnoslavenskim etnijama, temeljem radova motiviranih karijernim ili političkim razlozima (slučaj Vuka Stefanovića Karadžića u XIX. st. ili Milana Rešetara i Pavla Ivića u XX. st.)" (335. str.), smatrajući "bosansku, humsku, dubrovačku i poljičku sastavnicu (...) dijelovima nadređene jedinstvene matice". On time preuzima razdiobnu ulogu naspram onih unifikacijskih, usko vežući jezik i pismo uz etnicitet i vjeru. Kakve i kolike razlike između pojedinih inačica ćirilčnoga pisma trebaju postojati da bi se održali zasebni korpusi ćirilčnih tekstova i da bi se potkrijepile te posebnosti, preostaje pomnije istražiti i utvrditi uzimajući nužnu distancu od zahtjeva svih regionalnih nacionalnih projekata.

Nina Čolović